

СЛАВЯНСТВОТО И БЪЛГАРИТЕ НА СТРАНИЦИТЕ НА ВЕСТНИК „ОТЕЧЕСТВО“

Николай Желев

Институт за литература при Българската академия на науките

Николай Желев. Славяне и българи на страницата на газетата «Отечество»

Во время Болгарского возрождения газета была не только средством разглашения новостей. Ее дополнительной задачей было также осведомлять общество об окружающем мире вдали и вблизи. Она имела и большое влияние на утверждение болгарской национальной идентичности. Газета «Отечество» распространяет идеи о превращении Османской империи в дуалистическую монархию, идущую по стопам Австро-Венгерской монархии. Газета интересуется не только политическим устройством Австро-Венгрии, но также живущими в ней славянами, в основном чехами, представляет их историю, их современное состояние и новости о них. Газета также занимается панславизмом. «Отечество» признает славянское происхождение болгар, но не развивает собственную славянскую идею. Это периодическое издание не признает существование разных славянских идей, только панславизм.

Ключевые слова: славянские идеи, газета, дуализм, культурные связи

Nikolay Zhelev. Slavs and Bulgarians on the Pages of the Newspaper *Otechestvo*

During the Bulgarian Revival the newspaper was not only a medium for news. Its additional task was also to educate the public about the surrounding world from far and wide. In addition, it had a great influence in terms of establishing the Bulgarian national identity. The newspaper *Otechestvo* spreads ideas about reforming the Ottoman empire as a dualistic monarchy following the footsteps of the Austro-Hungarian monarchy. The newspaper shows interest not only in the political structure of Austro-Hungary but also in the Slavs living there, mainly the Czechs, presenting their history, current state and current news. The newspaper delves, too, into Pan-Slavism. *Otechestvo* acknowledges the Slavic origin of Bulgarians but does not develop its own Slavic idea. The newspaper does not recognise different Slavic ideas – it only recognises Pan-Slavism.

Key words: Slavic ideas, newspaper, dualism, cultural relations

В културното развитие през Българското възраждане огромна роля изиграват периодичните издания като средство за разпространение не само на информация, но и на идеи. Възрожденският вестник има нелеката задача да образува читателите по най-различни теми – за нови от-

крития, да дава сведения за други народи. По този начин вестникът взема част от задачите на енциклопедията, на учебника и др. Това е нужно, тъй като периодичното издание е най-бързото средство за разпространяване на информация. Това прави вестника основно средство за аргументирането на идеи, като отделните вестници обикновено се свързват с определени идеологически платформи.

Обектът на настоящото изследване – в. „Отечество“, излиза в Букурещ от 1869 до 1871 г. по един брой на седмица. Двете му годишнини са редактирани от Пандели Кисимов. Вестникът е двуезичен – излиза на български и на румънски език. Той има реформаторски характер, като смята, че Османската империя трябва да стане дуалистична българо-турска монархия.

Редакторът на в. „Отечество“ остава в сянката на по-влиятелни български възрожденци. Неговите идеи за бъдещото културно развитие и за свободата на българите трудно се вписват както в разбиранията на „старите“ (които наблягат основно на образованието), така също и на „младите“ (които смятат, че въоръжената борба е единственият начин за постигане на освобождение). Както посочва Д. Енева, „той (Пандели Кисимов – бел. м., Н. Ж.) със сигурност не е консерватор, нито одобрява крайностите на радикалното течение и очевидно мястото му е някъде между тези две гранични точки за възрожденската политическа ос“ (Енева 2000: 102). Сам Кисимов формулира термина „умен българизъм“ в статията си *Георги бей е един от главните представители на този умен българизъм, който не отделя Българският патриотизъм от турския патриотизъм*, която публикува на страниците на в. „Народност“ (бр. 33 – 34, год. I, 28.06. – 7.07.1868). Смисълът на термина в тълкуването на Д. Енева „се изразява в далновидното поведение на българите, което им позволява да устоят на външни посегателства, да следват собствена политическа линия, и така се превръща в източник на възрожденски патриотизъм“ (Енева 2000: 105). Кисимов смята, че най-добрият начин за добиване на свобода за българите е чрез рефор-

миране на Османската империя в дуалистична монархия, където българите да имат вътрешно самоуправление, а султанът да приеме титлата „цар на българите“. За него „въвеждането на автономния принцип в рамките на дуализма навреме би отделил двете народности и би пресякъл асимилаторските опити на османската политика“ (Енева 2000: 110). Той държи на дуалистичната форма на управление чак до Освобождението, а това го прави един от „най-праволинейните дейци на БТЦК“ (Якимов 2002: 132). Прави преки сравнения с австро-унгарския дуализъм, като изразява надежда, че „султанът и османските управляващи няма да пренебрегнат искането за самостоятелност и българите ще се превърнат в онзи закрепващ империята елемент, какъвто са унгарците за Хабсбургската империя“ (Якимов 2002: 112). В това пряко сравнение Кисимов не отчита, че докато в Хабсбургската империя австрийците и унгарците изповядват една религия – католическо християнство, то ислямът и православното християнство се явяват пречка за аналогично решение между българите и османските управляващи. Такава голяма отстъпка би била приета за слабост и редица други подчинени народи биха искали собствено самоуправление, както се случва и в Хабсбургската империя. Това е и една от основните причини османските власти да не допускат подобна идея.

Пандели Кисимов е и изявен русофил, а според мнението на Г. Якимов „в лицето на славянската православна империя вижда онази голяма чужда сила, която може да защити в най-пълна степен българския народ“ (Якимов 2002: 132). Славянската културна близост и православната вяра имат според него сближаваща роля и може да се предположи, че отношението към западните славяни и особено към поляците и тяхната борба срещу руската власт е било прието негативно от българския възрожденец. Въпреки това той проявява приятелско отношение както към поляците, така и към останалите западни славяни. В брошурата си *Поляците* (1867) извежда на преден план нуждата българите и поляците да работят заедно за велико славянско бъдеще.

Пандели Кисимов (1832 – 1905)

Тук е важно да се отбележи, че въпреки интереса си към западните славяни и русофилството си Кисимов по никакъв начин не подкрепя идеята за обединение на славянските нито на езиково, нито на политическо равнище. Това е изрично заявено в *Обявление*, публикувано в бр. 1 на в. „Отечество“, където той открито заявява, че се разграничава от панславизма. Интересът му към славянския свят е повече в чисто културен аспект – да се запознаят българите с останалата част от славянството и когато е възможно, да ги дава за пример. Това особено личи в *Обявление*, където Кисимов пише: „нашият бълг. народ има това преимущество, че сам е бил деец на своето днешно развитие“¹. В същия текст са изброени четири главни цели: „а) да осветлява духовете, да внушава съгласие и споразумение навсякъде между съотечествениците ни, б) да запознава българите с техните братя и приятели и с техните врагове и зломисленици, в) да брани интересите на отечеството и г) навременно да известява взаимно и по-отблизо нашия народ с другите южнославянски народи, като брани взаимните наши и техни интереси“².

Целите са широкообхватни и изданието не успява да следва всички. Личи подчертан интерес към славяните в Австро-Унгария, като през двете годишни течения на вестника са включени и новини, и статии, с които са представени както различни исторически личности (напр. Ян Хус и поп Богомил), така и история на чехите, кои са славяните и др., но някои славяни, хърватите например, не са толкова застъпени. Изтъква се, че най-значими по книжовност са Бохемия³ и Русия. Други широко застъпени теми във вестника са новини, свързани с българите – за църковната борба, вести за различни региони, заселени с българи, и др. Вестникът публикува и статии върху частната собственост (*Народната собственост*, бр. 2), относно уточняването какво е колония и отечество ли е колонията (*Отечество и колония*, бр. 39), какво е свободата (*Гражданска добродетел*, бр. 33), за брака и неговото място в живота на човека (*Влиянието на женитбата върху човечески живот*, бр. 19) и др.

Вестникът често препечатва статии от други издания, като е отбелязано и от кой вестник е заета съответната статия. „Отечество“ използва за източници български периодични издания като „Право“ на Иван Найденов и „Македония“ на П. Р. Славейков и др. Специално в първи брой, както отбелязва и В. Бонева, „в вводната статия редакторът Пандели Кисимов намира начин да спомене с добро темпераментната Славейкова публицистичност“ (Бонева 1999: 75). Сред чуждите издания

¹ Обявление. // *Отечество*, год. I, бр. 1, 25.07.1869, с. 1.

² Пак там, с. 1.

³ Латинското име на област в сегашната Чешка република с главен град Прага.

заслужава да се спомене честото използване на руските вестници „Голос“ и „Московские ведомости“, както и на чешкия вестник „Народни листи“ („Národní listy“). Нерядко П. Кисимов влиза в спорове и критики с редица гръцки вестници относно църковния въпрос и с немски вестници за това, че въстанието в Далмация има панславянски характер. Подобни обвинения в панславизъм се срещат и в гръцките вестници спрямо българите и тяхната църковна борба. „Отечество“ последователно отхвърля всякакви връзки с панславизма както на далматинския бунт, така и на църковната борба на българите. От българските вестници най-много биват критикувани „Дунавска зора“ на Д. Войников и „Свобода“ на Л. Каравелов, като с последния често влизат в задочни спорове. За съжаление, голяма част от авторските статии във вестника са анонимни и затова при някои от тях няма посочен автор в настоящото изследване. Огромна част от историческия материал е посветен повече на българската история, отколкото на световната.

В последните два броя на вестника е въведена рубрика със заглавие „Вънкашни известия“. В нея се публикуват кратки новини от чужди страни, като прави впечатление, че се смесват имена на държави с имена на етноси – Чехия, Хърватия и Словакия (вероятно в този вестник е най-ранното използване на етнонима „словаци“ в български текст). Наименованията предполагат да означават държави, но в този период горепосочените все още не са самостоятелни страни и въпреки това във вестника те са класифицирани наравно с Черна гора, Русия, Италия и Франция.

Предложеното тук изследване е разделено на две тематични ядра: от една страна – как е представено славянството на страниците на в. „Отечество“, от друга – българите на страниците на в. „Отечество“. За славянството ще се разглеждат не само научнопопулярните статии, но и актуалните новини и техният коментар, докато за българските новини фокусът е основно върху научнопопулярните статии.

Вестникът много подробно следи развитието на църковната борба. При създаването на Българската екзархия в. „Отечество“ публикува целия ферман за нейното учредяване. Подобни новини и критическото отношение към други вестници разкриват духа на времето, но излизат от зададената тема за това как са представени българите на страниците на вестника.

В бр. 4 на „Отечество“ на първа страница е публикувана статията *Старобългарски език, наречен и църковнославянски*. Статията обхваща и двете тематични полета, които се разглеждат в това изследване. Още в заглавието се дава знак за равенство между названията „старобългарски“ и „църковнославянски“. Авторът на статията дори се възпротивява на твърденията, че „църковнославянският“ език е руска редакция на старо-

българския, и се опитва да докаже, че старобългарският е много повече български, отколкото съвременният говорим български. Не отрича, че православната литература трябва да бъде на съвременен български, но специално богослужебните книги и службите е задължително да са на старобългарски. Въвеждането на говорим език в църквата е представено като „вавилония“, т.е. едно изваждане от употреба на църковнославянския ще доведе до по-голямо неразбиране не само на църковнославянските книги, но и на другите славянски езици. Това е романтическа теза за съхраняване на корена, от който произлиза българската култура и който трябва да поддържа връзки с другите клонове на славянството.

Изтъкваната културна близост е аргументирана преди всичко с общата основа на славянските езици, което е повод да се дискутира дали да се възстанови ползването на общ славянски език, или да се използват различни наречия⁴, които формално да са част от един славянски език. Във вестник „Отечество“ се подчертава, че от старобългарския произхождат останалите писмени славянски езици, но терминът „старобългарски“ определя централна роля на българите. Вестникът следва линията на Паисий, че за българите важно е първенството, което те държат в православието спрямо останалите славяни. Все още обаче не се отчита изцяло фактът, че старобългарският е вече излязъл от употреба, тъй като единственото място, където се ползва, е в църковната служба, а нуждата от издаването на книги на говорим език недвусмислено показва, че старобългарският няма как да бъде наложен като език на книжнината. Отделно в статията не се проявява никакъв интерес към въпроса за взаимопомощ или за културно взаимодействие с другите славяни. Също така старобългарският език е представен като език само на православните славяни, т.е. само на част от южните и на източните славяни.

Вестникът заема умерена позиция по въпроса за писмената норма: на говорим език трябва да бъде светската литература, докато старобългарският трябва да бъде запазен в православната литература. От една страна, смята, че трябва да има книги на говорим език, но от друга, според Кисимов старобългарският⁵ се разбира най-добре от българите и неговото изваждане от употреба не само ще затрудни изучаването му, но ще направи по-неразбираеми другите славянски езици (без предварителното им изучаване). Ако има нужда от книги на говорим български, няма как старобългарският да е добре разбираем, тъй като не из-

⁴ През XIX век под термина *наречие* се разбират славянски езици, а не диалекти в съвременния смисъл.

⁵ Кисимов нарича езика, използван в църквата, старобългарски, но има предвид църковнославянски. Вж. Старобългарски език, наречен и църковнославянски. // *Отечество*, год. I, бр. 4, 15 август 1869, с. 14.

пълнява основната си роля – а именно да предава информация на четящия. По никакъв начин старобългарският не се осмисля отвъд българските му граници, не се осмисля като общославянско наследство.

В няколко броя (5, 67, 70, 74, 76) са поместени статии със заглавие *Австрийските славяни*. На пръв поглед би могло да се заключи, че тези статии са свързани, въпреки голямата отдалеченост между издаването на първата и втората статия. Всъщност единствената връзка между статиите е, че те дават актуални новини за чехите и тяхната политическа борба за права в Австрийската империя, но включват и новини за словенците. Всъщност заглавието *Австрийските славяни* не изпълнява основната си задача – да даде информация за какво става въпрос в този текст. Поредицата не е оформена и като рубрика, както е направено с други материали във вестника (напр. „Различни“, „Вънкашни известия“).

В брой 5 са представени чехите с това, че имат добре развита преса и организират много митинги. Разказва се за техните надежди за реформирането на Австрийската империя от Франц Йосиф. Подобен тип новини привличат интереса на Кисимов, за да може по-добре да уплътни с аргументи своите дуалистични възгледи за българите в Османската империя. Това особено добре личи в последната статия, където прави сравнение между славяните в Австро-Унгария и славяните в Османската империя. Според неговото виждане съдбата им е еднаква – и в двете империи те са под заплахата от изгубване на своята идентичност и език, но смята, че положението им е различно в рамките на двете империи. Според автора на статията славяните в Австрия имат някакви граждански права, докато в Османската империя, с изключение на Сърбия и Черна гора, славяните според него са роби, собственост на турците.

Особено внимание заслужава статията в бр. 70, посветена на чехите и тяхното недоволство от реформираната Австрия, превърнала се в Австро-унгарска империя. „Отечество“ публикува дълъг коментар около събитията с връчването на чешки мемоар, който е представен във вестника на български език (без уводната си част). За съжаление, вестникът не отбелязва нито своя източник, нито от какъв език е преведен. Коментарът на вестника прави паралели между Австро-Унгария и Османската империя, сравнявайки граф Баист (приемащия протокола) с истанбулски везир и австрийската конституция – с Хатихумаюна, като общото е това, че не са писани за славяни. Всъщност Хатихумаюнът не е приложен на практика, докато австрийската конституция направо дава автономност на унгарците в рамките на империята, към която се стремят и чехите.

В публикувания текст на мемоара прави впечатление умелото ползване на термините „чехи“ и „славяни“, като се изтъква, че с наложените реформи и даването на автономност на унгарците най-големият народ в империята – славянският – всъщност ще остане под тяхната власт. Вижда се, че авторите на мемоара използват термина „славянин“ с цел да представят народа си пред австрийските власти като по-голям, отколкото всъщност е. Чешките земи попадат под директната власт на австрийския император и никаква тяхна част не влиза в границите на унгарската общност. В унгарските земи се намират три славянски народа – словаци, словенци и хървати. В твърдението, че славяните ще бъдат подчинени на унгарците и немците, по никакъв начин не се търси решение за отделните славяни, а само за чешката корона – да придобие същите права на самоуправление, както и унгарската, като за останалите славяни не се говори пряко за тяхна собствена автономия.

Темата относно чешкия мемоар продължава в статията *Славянските земи* (бр. 71). В нея се проследява реакцията от публикуването на мемоара. В „Отечество“ го подкрепя, като представя гледни точки от няколко други вестника – чешкия „Народни листи“ („Národní listy“), полския „Дженник Познански“ („Dziennik Poznański“) (цитиран през „Московские ведомости“). Посочва се, че всички австрийски славяни са откликнали радушно на мемоара, само поляците около „Дженник Познански“ са имали недоброжелателно отношение. От поместения откъс всъщност личи, че те не са толкова против мемоара като цяло, колкото против русофилството, което се проявява в него, като дори употребяват израза „австрийски московци“.

Серия от статии със заглавие *Бунтът в австрийска Далмация* (бр. 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23) са посветени на въстанието в Далмация, в провинция Катаро. Вестникът проследява както причините за избухването на бунта (липсата на хърватски представители в Сейма и доминиращия брой представители унгарци), така и влизането в спор както с гръцки вестници, отразяващи бунта, така и с австрийски вестници, според които бунтът е подклаждан от панславистки подбуди. В „Отечество“ твърдо отрича такива подбуди на бунта. Този бунт води до напрежение както с Черна гора (защото Австро-Унгария смята, че Черна гора подпомага бунтовниците), така и с Османската империя (тъй като Австро-Унгария смята, че бунтовниците маневрират на нейната територия). Вестникът отразява и развитието на бойните действия, като използва разнообразни източници, и по този начин допринася за отразяването на военни конфликти в българската журналистика (първият конфликт, проследяван чрез кореспонденти, е Кримската война, избух-

нала 17 години по-рано, през 1853 г.), въпреки че представената информация е от вторични източници и не се използват кореспонденти на място. Стига се до преговори с бунтовниците и се подписва примирие.

Особен интерес представлява историята на чешкия народ в съзвучие с наблюдението:

През 60-те и особено през 70-те години на XIX в. сред българската възрожденска общественост се засилва интересът към Чехия. В периодичния печат се появяват публикации, които осветяват различни периоди от нейната история.

(Бъчваров, Бъчварова 1992: 21)

Във вестника са поместени две статии – за чешкия реформатор Ян Хус и кратка история на чешкия народ. Статията за Ян Хус (бр. 8) е в две части. В първата се представя реформаторът, втората част е посветена на поп Богомил и се прави сравнение между двете личности. Първата част не е подписана, но втората част е подписана с псевдонима „Млъчянь“. В *Българска възрожденска книжнина* на Маньо Стоянов е посочено, че псевдонимът е използван от Найден Геров (Стоянов 1957: 248). В статията се слага силен акцент на мъченическата смърт на Ян Хус, описани са нравите, които са господствали по неговото време. Делата му, за които е изгорен на клада, са изброени като „грехове“ (четири на брой). Споменава се, че е създател на чешката азбука, че е изобличавал и критикувал пороците на католическата църква, подчертава се, че се е борил за въвеждането на чешкия език в училищата и е бил активен преподавател, както и че науката трябва да бъде сама за себе си. В образа му, очертан в статията, се открояват елементи, характерни за борбите и идеите от периода и на Българското възраждане – борба за самостоятелна църква, отстояване на използването на народния език⁶. Преподавателската му дейност е свързана основно с Карловия университет в Прага, на който става ректор и така спира немското влияние в него, като вероятно това е причината да се смята, че той е въвел чешкия език в училищата. Част от трудовете си той пише на чешки (но основните му текстове са на латински) и се допуска, че е проповядвал на чешки. Не се споменава за неговите възгледи (повече за идеите му има в статията за поп Богомил), правилно се прави връзка с друг реформатор – Мартин Лутер, но като цяло се избягва темата за ролята на Хус в създаването на протестантството, а е представен много повече

⁶ Не е сигурно дали Хус е създател на чешката азбука, тъй като текстът, в който тя е описана, е анонимен, но е писан по времето на Хус.

като реформатор на църквата и се посочва официалната католическа позиция, че е изгорен като еретик. Идеята, че науката трябва да бъде в служба на себе си, т.е. да е самостоятелна, вероятно се корени във възгледите на Хус за организацията на църквата – че греховете трябва да бъдат наказвани от светската, а не от църковната власт, че на папата не се дължи подчинение, ако той издаде заповед, която е в разрез с каноните на църквата. Интересно е да се добави споменаването в статията, че поляците са били противници на чехите, и е добавено, че те все още извършват неприятелски действия спрямо тях. Това твърдение е оставено без допълнителен коментар. Фигурата му на мъченик и реформатор е сравнена с тази на поп Богомил, на когото е посветена друга статия, поместена в бр. 16.

В тази статия анонимният автор изразява съмнение, че поп Богомил е бил еретик и е разпространявал еретическо учение, а пряко заявява, че той и Ян Хус са били истински родолюбци и чисти християни. Историческият наратив в статията отчита, че след покръстването на българите свещениците и владиците били от Византия и поради това служели на език, който не се разбирал от българското население, а поп Богомил настоявал служенето да бъде на български. Богомилството бързо се разпространило не само сред българите, но и сред съседните народи, като стигнало чак до Западна Европа. Учението е представено като израз на недоволството не само срещу неслуженето на народен език, но и като израз на желанието за собствена българска църква начело с патриарх. Критикува се Презвитер Козма и трудът му *Беседа против богомилите*, като авторът на статията смята, че не е сигурно дали цялата изложена информация е правдоподобна, тъй като Козма е бил противник на богомилството, а това е все едно да се попита Вселенската патриаршия какво мисли за българското църковно движение. Образът на поп Богомил и богомилството има за цел да легитимира българските претенции за самостоятелна църква, а от друга страна – да замени догмите на Вселенската патриаршия с български, които са по-близо до чистото Христово учение.

Статията завършва със сравнение на поп Богомил и Ян Хус (в статията името е изписано *Юаннъ Гуса*, вероятно под влияние на руски източник). И двамата са мъченици заради това, че защитават народните интереси и чистотата на християнството, и двамата заради това са обявени за еретици. Интересът към Хус не е само от страна на Пандели Кисимов, но и на други възрожденци – Тодор Икономов и Петко Р. Славейков му посвещават статии, Любен Каравелов също му отделя място на страниците на в. „Свобода“ и др. Въз основа на направеното

сравнение между поп Богомил и Ян Хус двата народа са представени като братя по съдба, тъй като тежкото положение не е характерно единствено за българите, а и други народи също са попаднали под робство. Образът и идеите на Ян Хус осветляват преди всичко въпроса как би могла да бъде организирана една бъдеща българска църква.

Историята на чешкия народ се разглежда в статията *Славянската народност в Богемия (Чешко)*, препечатана от в. „Право“. Текстът е публикуван в три последователни броя – бр. 52, 53, 54, и проследява историята на чехите до XVI век. Основен фокус е борбата за оцеляване на чехите в условия на зависимост от немците. Светите братя Кирил и Методий също са включени като покръстителни на чехите, защото немците отказвали да разпространят християнството сред тях. Причина за навлизането на немското влияние сред чехите са борбите за власт между чешките князе. Това акцентуване на борбата на чехите с немците до голяма степен се опира на модела за търсене на сродство, че не само ние, българите, сме в такова положение, а че и други наши събрата се борят за своето съществуване. Героизмът на чехи като Ян Хус е пример и за българите. В този смисъл историята има за цел не толкова да представи обективни исторически факти (макар и за времето си това да е било основното), колкото да вдъхнови българските читатели. Авторът на статията често редува използването на етнонимите „чехи“ и „славяни“, слагайки малко или много знак за равенство между тях. Подобна употреба има и в статията *Нови сплетни на панславизма*, където се съобщава, че на Света гора имало 1300 руски монаси (в текста е използвана думата „жилец“, която на руски значи „квартирант“), а впоследствие пише, че „рояк славяни“ се събира да пие и да яде на Атон.

Специално внимание на панславизма и неговото отношение към пантевтонизма се посвещава в статията *Пантевтонизмът и панславизмът*, публикувана в бр. 59. В статията се разисква надиганият се германски национализъм и възникващият в отговор на очакваната немска заплаха панславизъм. Надиганият се германски национализъм ще доведе една година по-късно (1871) до обединението на Германия (т.нар. Втори германски райх) под властта на пруския крал Вилхелм I и канцлера Ото фон Бисмарк. В статията авторът търси началото на панславизма. Свързва го с началото на народните пробуждания на славяните, населяващи Османската и Хабсбургската империя, но смята, че терминът е най-вероятно измислен от немските политици с цел да прикрият своя пантевтонизъм. В останалата част на статията е препечатан текст със същото заглавие от в. „Голос“. В предадената на български част се осъжда поведението на поляците, че се надяват на Австрия, а не се

сближават с Русия. Това, че авторът публикува тази част от текста без коментар, показва, че в своето русофилство Пандели Кисимов има слабостта да омаловажава неудобните черти на руската политика. Препечатаната част завършва с призив за обединение на славянството в един славянски съюз, който да се противопостави на германския. Но в същото време Пандели Кисимов отхвърля панславизма като възможен изход на българите от турското робство.

Въпросът за бъдещето на славянството е продължен в статията *Славянският въпрос* (броеве 61, 63, 65). Тя не представлява един цялостен текст, а сбор от по-малки новини, събирани от различни вестници и представящи отделни аспекти от междуславянските политически проблеми и как те се отразяват върху въпроса за славянското обединение. В бр. 61 се разглеждат две теми – за преодоляването на конфликтите между поляци и руснаци и за страха на Сърбия от евентуално порусначване в случай на славянски съюз.

Темата за панславизма и евентуалното порусначване се разглежда и в статията *Панславизмът* в бр. 87. Цитира се статия от сръбския вестник „Видов дан“, който от своя страна коментира статия от в. „Санкт-Петербургские ведомости“. Руското издание се изказва негативно за панславизма поради това, че Руската империя има много нерешени вътрешни проблеми и не е готова да приеме нови 30-40 милиона поданици. Критикува се и идейната неяснота на панславизма. Сред различните славяни виреят различни интерпретации. Руският вестник много точно отчита идейното многообразие, свързано със славянството и неговото бъдеще. Панславизмът е само една от многото идеи за обединение на славяните. Илиризъмът с водещ идеолог Людевит Гай и чешко-словашката славянска взаимност с водещ идеолог Ян Колар си представят славянството по съвсем различен начин. Илирийската идеология има на фокус единствено обединението на южното славянство в една страна с един общ илирийски език, като се изоставят отделните народни наименования. Коларовата славянска взаимност възниква след разочарованието на чехите и словациите от панславизма (най-вече след репресиите на руската власт над поляците) и австрославизма. Неговата цел не е да обедини славянството в една страна и един език, а да стимулира културните връзки между отделните славяни, като се запознават с отделните славянски наречия и литератури. Колар приема, че отделните славянски наречия са достигнали такова развитие, че вече не е възможно обединяването им в една обща езикова нормативност.

В края на статията в. „Отечество“ се включва с коментар, че панславизмът е измислен от немците, за да служи за прикриване на техния

пангерманизъм, и изразява мнението, че панславизмът вече излиза от употреба.

В статията са споменати и заглавията на няколко полски вестника и техните мнения за помиряването между поляците и руснаците. Цитираните вестници (полските „Дженник Познански“, „Дженник Лвовски“, „Час“ и неназовани руски издания) смятат, че такова помирение е невъзможно. Пандели Кисимов пряко изразява в статията своето несъгласие с подобна позиция и допуска, че е възможно да се стигне до решение на руско-полския проблем. Специално внимание отделя на полския вестник „Газета Народова“, като критикува неговия отговор на статията *Пантевтонизмът и панславизмът* и го обвинява, че публикува неистини.

Сръбският вестник „Панчевац“ помества отговор на статия на в. „Голос“ относно идеята за славянски съюз. Тъй като по брой и сила славяните са неравностойни помежду си, особено сравнени с руснаците, то влизането в съюз ще предпостави по-малките по численост славяни да зависят от по-големите. Влизането в съюз автоматично се приема, че означава славяните да влязат в пределите на Руската империя, а оттам – да станат руснаци, т.е. да попаднат в ново робство. В. „Отечество“ публикува коментар за мнението на „Панчевац“. Според Кисимов сръбският вестник работи за враговете на славянството, тъй като се издава в Австрия, като много добре би трябвало да познава поведението на немските вестници и отношението на правителството към славянския елемент в неговите граници. Всъщност забелязва се противопоставяне между славянското самосъзнание, което цели да изгради алтернативна империя на тези, под чиято власт се намират славяните, и народното самоопределение, което цели да запази индивидуалния език и култура пред културния асиметризм, който бива подхранван от един славянски съюз.

Такъв тип противопоставяния на привърженици на славянската взаимност и отхвърлящите такива идеи не са изолиран случай. Добър пример са Коларовите идеи за славянска взаимност, вложени в *Дъщерята на Славия* (*Slávy dcera*, 1824), и последвалата критика от полския поет Адам Мицкевич, който оценява таланта на Колар, но смята, че той трябва да изостави идеите за славянска взаимност. Това провокира чехо-словашкия поет за ново, разширено издание на *Дъщерята на Славия*, като в допълнителните две песни за славянския рай и славянския ад да сложи Мицкевич в ада заради „народния му егоизъм“.

Особено внимание заслужава статията, поместена в подлистник, със заглавие *Общославянската азбука*, излязла в броеве 72 и 73. Заета е от в. „Голос“. Според Маньо Стоянов в *Българска възрожденска книжнина*

(Стоянов 1957) под номер 5457 преводач на статията е Натанаил Зографски. Диана Иванова изследва езика на превода и стига до извода, че преводач е самият редактор Пандели Кисимов (Иванова 2000). В статията се представя новоизлязлата книга на руския изследовател Александър Хилфердинг *Общеславянската азбука с приложение на образци на славянските наречия*⁷. Нейната цел е да запознае читателите с отделните славянски наречия и да се опита да предложи единна азбука за славяните. Представя се появата на славянските азбуки, като за славянските азбуки на латиница, използвани от западните славяни, смята, че те са отхвърлили кирилската азбука. Отделя се специално внимание на развитието на кирилицата при сърбите, руснаците и българите. Посочва се добра причина защо тези три отделни езика започват да изменят оригиналната кирилица – тъй като духовните нужди на отделните славяни са започнали да стават по-индивидуални и азбуката бива нагаждана за тях. Авторът⁸ малко или много следва идеите на Хердер, според когото езикът служи за съхраняване и пренасяне на опит и се влияе както от културата, така и от околната среда, населявана от говорещата го общност – „азбуката, общата, може да улесни приемането на един общ литературен орган, а литературната взаимност ще приготви без друго обществената и политическата взаимност. За всичко това трябва време, но още повече трябва и деятелност по това направление. Ето защо ние намираме този опит за важен и значителен...“⁹. Статията представя няколко славянски учени, чиято цел е да въведат сред западните славяни писането на кирилица с цел сближаване на славяните.

Текстът отделя място и за словаците, като ги определя за най-големи радетели на панславизма с делата на Ян Колар, Павел Йозеф Шафарик, Людовит Щур, Йозеф Милослав Хурбан, Михал Милослав Ходжа и Карол Кузmani. Техните идеи обаче не са представени коректно. Колар не е панславист, а повече акцентира на културната и литературната взаимност, като според него нищо не пречи славяните да бъдат в рамките на отделни страни. Шафарик е повече учен, изследващ славянските езици и литератури максимално безпристрастно. В политическите си убеждения той е повече австрославист. Людовит Щур вижда развитието на славяните не като единен език и култура, а като мно-

⁷ Гильфердинг, А. *Общеславянская азбука с приложением образцов славянских наречий*. Издано Славянским благотворительным комитетом на счет суммы, пожертвованной И. А. Посоховым. С.-Петербургская Типография Императорской Академии Наук, 1871.

⁸ Диана Иванова доказва, че автор на оригиналния текст, издаден във в. „Голос“, е Антон Будилович (Иванова 2000).

⁹ Подлистник: *Общеславянската азбука*. // *Отечество*, год. I, бр. 72, 15.01.1871, с. 3.

жество славянски култури, ползващи свои наречия, като между тях е добре да има благородна конкуренция, за да се стимулира културното им развитие. Поради това той създава официалната кодификация на словашкия език, използвана и до днес. Йозеф Милослав Хурбан е писател, публицист, един от организаторите на Словашкото народно въстание (1848 – 1849) и първи председател на Словашкия национален съвет, действал по време на въстанието. Михал Милослав Ходжа е словашки поет и езиковед. Заедно с Мартин Хатала правят реформа на Щуровата кодификация. Карол Кузмати е писател и издател. В неговото списание „Хронка“ („Hronka“) излизат редица важни словашки произведения. От дотук представеното за отделните словашки будители личи, че никой от тях не споделя идеите на панславизма.

Освен съпротивата на западнославянската традиция на латиница пред налагането на една общославянска азбука съществува и друго препятствие – тази азбука трябва да може да обслужва фонетичните особености на всяко едно славянско наречие. Като пример е дадена фонетичната особеност на чешкото (а и на словашкото) наречие, изразяваща се в дълги и кратки гласни. За решение Хилфердинг предлага комбинация от латинската чешка азбука и предложената от него общославянска, за да може да обслужва тази специфика.

Българската история е широко застъпена на страниците на вестника и по-конкретно историята на българската църква. В периода на излизане на вестника църковната борба на българите достига своята развръзка с утвърждаването на Българската екзархия на 27 февруари 1870 г. Статията *Хилядолетието на народната българска черква* е публикувана в бр. 30 на 20 февруари 1870 г. Текстът представя покръстването при княз Борис-Михаил. Рим и Константинопол се съревновават помежду си, за да привлекат на своя страна новопокръстеното княжество. Княз Борис смята, че техните мотиви са продиктувани от желание за подчиняване на страната му или на Рим, или на Константинопол, затова се стреми да основе българска църква. Успява да постигне целта си през 870 г. и поради това „Отечество“ отбелязва 1000 години от основаването на българската църква. Статията се опитва да утвърди християнството като стожер на българщината, но в текста се среща и едно подривно течение, което вижда християнството повече като културна вина – по термина на Сирма Данова (Данова 2021), и което ще подчини българите:

Гръцките и римски проповедници в България се хулеха, клеветяха се един друг пред Борис, когото се стараеха да привлекат на своя страна... Реченото съперничество възбуди в Борис подозрение в чистотата и безкористието на гръцките и римски деятели в България, той взе да се бои от съвършено-то подчинение както на Цариград, така и на Рим и в неговия ум се роди мисъл за народна черква...¹⁰.

Основаването на българската църква е представено като противодействие на това влияние. Историческият наратив в текста малко или много кореспондира с тогавашните църковни борби. Историческият разказ залага на принципа за повторемостта на историята, т.е. щом в миналото българите са постигнали определен успех, то не е просто възможно, а е сигурно, че с народни усилия ще се постигне същият. Само една седмица по-късно е обнародван ферманът за самостоятелна българска църква.

Въпросът за межкултурните връзки на българите и румънците е застъпен в *Български старини в Румъния* (бр. 31). Статията информира, че „Отечество“ ще публикува на страниците си три български хрисовула (*Хрисовул, даден от Йоан Радул Воевода на Недялков за отчина на вечно притежание*, в бр. 31, 32; *Хрисовул, даден от Йоан Александър воевода на манастир Панагия*, бр. 34, 36; третият, за съжаление, не е публикуван, в бр. 40 е поместен подлистник с друга тема). Статията дава кратка история на хрисовулите и пояснява защо те са в румънските земи. Преди покоряването от турците румънските земи са били неотделна част от българската държава. След завладяването на България много българи избягват отвъд Дунав и с течение на времето стават румънци. За съвременен свидетелство относно автентичността на историята служи езиковият аргумент. Анонимният автор на статията изтъква, че има твърде много общи езикови особености между българския и румънския език. Не смята обаче, че румънците са българи, които по някакъв начин са изменили или дори „повредили“ езика си. За това претопяване причина вижда в общата религия и съществуващия билингвизъм, в който постепенно румънският взема превес.

Румъно-българските отношения се разглеждат и в статията *Глас от Бесарабия* (бр. 39, 40). Накратко се проследява как се е появило българското малцинство в Бесарабия. Подобна статия дава представа не само за границите на родното, но запознава читателя с български общности, напуснали родината, и на базата на самоопределението, културата и езика ни дава представа, че не са приемани за чужди. Първоначално територи-

¹⁰ Хилядолетието на народната българска черква. // *Отечество*, год. I, бр. 30, 20.02.1870, с. 4.

ята се намира в Руската империя, но след Кримската война част от нея преминава в Молдова. Молдовските власти гарантират права на българите, но създават различни пречки в образованието, което е и причината за написването на статията, а именно да защити техните права.

Във вестника има три статии за българската история. Вестникът не публикува оригинални текстове, а препечатва чужди, като изрично е посочено чий е текстът и от кое издание е зает. Една от статиите е подлистник със заглавие *Историческо посмотрение върх България от Адолф Д'Аврил* (бр. 96), другите две статии са *Славяните в Турско* (бр. 96) и *Славяните и българите. Разказ, сказан в Роберт Колеж в Цариград от г-н А. Л. Лонг* (бр. 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 65, 66).

Д-р Алберт Лонг е американски протестантски мисионер, който активно участва в църковната борба на българите срещу Гръцката патриаршия и в издаването на първия цялостен превод на Библията на съвременен български език. В българските земи се запознава с Йозеф Майснер, емигрирал участник в чешкото освободително движение. Вероятно му е предоставил и помощ в написването на доклада, изнесен в Роберт колеж. В нея д-р Лонг обхваща като тематика произхода на славяните, мястото на българите в славянството и тяхното покръстване. За произхода на славяните авторът се опира на изследванията на Й. Добровски и П. Й. Шафарик. Внимание отдава и на етимологията на отделните етноними, проследява в различни извори откъде се извежда името на хървати, чехи, сърби и др. Според него всички славяни са изоставили първоначалното наименование „славянин“ с изключение на словациите и словенците, които само са изменили фонетично наименованието. Относно езика на Кирил и Методий потвърждава българската линия на старобългарския му характер и отново подчертава героичното дело на поп Богомил. Класификацията на съвременните славяни следва плътно Шафариковата на източни и западни – източни са русите, българите, хърватите, сърбите и словенците, а западни са чехите, поляците, словациите, лужишките сърби. Основанието за такава класификация е да бъдат разграничени славяните, ползващи предимно кирилица (макар че сред тях попадат и такива, ползващи латиница, като хърватите и словенците например), и славяните, ползващи латиница. Неговото деление напомня концепцията на Рикардо Пикио, който класифицира славянството в професионално отношение на източно и западно, определяйки две паралелно развиващи се култури – *Slavia orthodoxa* и *Slavia romana*.

В бр. 61 д-р Лонг представя българите, като се опитва да изчисти противоречията, които съществуват относно техния произход. За него те нямат татарски произход, българският език има не татарски, а чисто славян-

ски корени. За славянския произход на българите се позовава на историята на Дюканж, но дава и други тълкувания – на Шафарик и Дринов, според които българите имат урално-финско потекло, и др.

Покръстването на българите е извършено от св. св. Кирил и Методий. Този исторически наратив е широко разпространен за времето си и си съперничи с версията както за приемането на Кирило-Методиевите ученици, така и за живописеца Методий (различен от равноапостола св. Методий), който с картини на Страшния съд обръща княз Борис към християнството.

Историята на българската църква е разглеждана в *Историческо посмотрение върх България от Адолф Д'Аврил*. Отначало разглежда появата на отделните църкви, но за съжаление, след общото въвеждане подлистникът свършва, като се очаква продължение в следващите броеве. В следващите два броя подлистник липсва, а брой 98 е последният публикуван и за съжаление, каква част е щяла да бъде публикувана от труда на Адолф д'Аврил вероятно ще остане загадка.

Третата статия (*Славяните в Турско*) е извадка от труда на хърватския професор Франц Брадашка със същото заглавие. В коментара на вестника се споменава, че текстът е с историческа тематика, но самата статия дава описание на съвременното състояние на славяните в Османската империя, а в „Отечество“ изрично посочва, че изважда само българската част от труда на Брадашка.

Вестникът демонстрира нескрит интерес към историята и съдбата на другите славяни. Лично Пандели Кисимов побългарява стихотворение със заглавие *Славянското домовище* (бр. 70). За съжаление, не посочва нито от кой език го е побългарил, нито кой е авторът на оригинала. Стихотворението възпява славянската родина, сравнявайки я като размер с цяла Европа. Стреми се да включи всички славяни (изключени правят единствено словаците), като споменава дори и лужишките сърби. На преден план е славянската родина, а всички славяни са братя. Основният фокус е съсредоточен повече към славяните, населяващи Австро-Унгария, и по-специално към чехите. Това специфично фиксиране може да се обясни с политическите идеи на редактора Пандели Кисимов, който постоянно в „Отечество“, а и в други свои издания прави паралели между Османската империя и Австро-Унгария. Неговите турско-български дуалистични възгледи ползват за практически пример именно Австро-Унгария, а в чехите той вижда аналог на българите, като паралелът е, че чехите имат най-развитата славянска култура наравно с руснаците, а българите са най-големият народ след турския в Османската империя. С други думи, неговият интерес към славянството

е пряко подчинен на дуалистичната му доктрина и служи като средство за нейното пропагандиране и аргументиране.

Вестникът не прави разлика между различни славянски идеи и концепции. Въобще не са споменати идеи като австрославизма, славянската културна взаимност на Колар и др., а се използва единствено общият термин „панславизъм“, под който вестникът разбира обединение на славянството в една империя под властта на руския император. Това е причина той не просто да не развие някаква форма на славянска идея за обединение, но и активно да се противопоставя на панславизма, като дори отрича да е измислен от славяни, а го смята за пропагандно оръжие на немците, чрез което те желаят да оправдаят свои действия спрямо славянството. Интересът към другите славяни е повече в културологичен аспект, т.е. какво българите биха могли да почерпят от опита на другите братя славяни. В допълнение Пандели Кисимов твърдо следва курса, поставен от *История славянобългарска* за българското първенство в православие. Интересът му е съсредоточен повече върху битието на отделните славяни, а не върху обединяването им. Представената история на Чехия изследва единствено чехите. Паралелът между Ян Хус и поп Богомил е с акцент върху подобната трагична съдба на двамата представители и жертвите, които са направили за народите си, но не са представени като славянски мъченици.

В огромната си част статиите, публикувани във в. „Отечество“, са заети от други издания и коментарите по предложените текстове са относително малко и доста лаконични. Вестникът отбелязва от кой източник е препечатана определената статия, макар и да не посочва брой, а за оригиналните статии най-често не се дава име на автор. Това прави вестник „Отечество“ второстепенен в сравнение с конкурентни издания, излизали в същия период. Но не и за историка на възрожденската литература и култура, който намира в него интересни свидетелства за движението, разпространението и възприемането на идеите, създаващи духа на епохата. Темата за славянството има повече културно-исторически аспект и не води до изграждане на славянска политическа платформа. Интересът към славянството е съсредоточен най-вече върху славяните, населяващи Хабсбургската империя, особено върху чехите, т.е. интересът към славянството е само до толкова, доколкото служи за аргументиране на дуалистичните възгледи на редактора Пандели Кисимов.

ЛИТЕРАТУРА

- Бонева 1999:** Бонева, В. Петко Славейков и Пандели Кисимов – по следите на едно възрожденско приятелство. [Boneva, V. Petko Slaveykov i Pandeli Kisimov – po sledite na edno vazrozhdensko priyatelstvo.] // *История: научно-методическо списание*, 1999 (VII), бр. 2 – 3, 67 – 80.
- Бъчваров, Бъчварова 1992:** Бъчваров, М., Бъчварова, Н. Ян Хус и българските възрожденци. [Bachvarov, M., Bachvarova, N. Yan Hus i balgarskite vazrozhdentsi.] // *Глобус*, бр. 3 – 4, 1992, 21 – 23.
- Данова 2021:** Данова, С. Християнизацията като културна вина: бележки към диалога Ботев – Раковски. [Danova, S. Hristiyanizatsiyata kato kulturna vina: belezhki kam dialoga Botev – Rakovski.] // *Нова социална поезия*, <https://novasocialnapoezia.eu/2018/02/25/sirma-danova-hristiyanizatsiyata-kato-kulturna-vina-belezhki-kam-dialoga-botev-rakovski/> (15.12.2021).
- Иванова 2000:** Иванова, Д. *По следите на анонимното авторство в печата през Възраждането*. [Ivanova, D. Po sledite na anonimното avtorstvo v pechata prez Vazrazhdaneto.] Пловдив: Макрос 2000, 2000.
- Енева 2000:** Енева, Д. Умният българизъм, или за смисъла на едно неизползвано понятие във възрожденското политическо пространство. [Eneva, D. Umniyat balgarizam, ili za smisala na edno neizpolzvano ponyatie vav vazrozhdenskoto politicheskoto prostranstvo.] // *Епохи: историческо списание на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“*, VIII, 2000, № 1, 101 – 120.
- Стоянов 1957:** Стоянов, М. *Българска възрожденска книжнина: аналитичен репертоар на българските книги и периодични издания (1806 – 1878)*. Т. 1. [Stoyanov, M. Balgarska vazrozhdenska knizhnina: analitichen repertoar na balgarskite knigi i periodichni izdaniya (1806 – 1878). Т. 1.] София: Наука и изкуство, 1957.
- Якимов 2002:** Якимов, Г. Дуалистичните възгледи на П. Кисимов като деец на БТЦК (1866 – 1868). [Yakimov, G. Dualistichnite vazgledi na P. Kisimov kato deets na BTsK.] // *Исторически преглед: научно-популярно историческо списание*, LVIII, 2002, № 3 – 4, 93 – 135.